

(Zne)uznání a sociální nespravedlnost: Pierre Bourdieu k dialogu mezi Nancy Fraser a Axelem Honnethem

KRISTINA KALITOVÁ, Katedra výchovy k občanství, Ostravská univerzita, Ostrava,
Česká republika

KALITOVÁ, K.: (Dis)Recognition and Social Injustice: Pierre Bourdieu
on the Dialogue between Nancy Fraser and Axel Honneth
FILOZOFIA, 79, 2024, No 6, pp. 637 – 650

The article focuses on interpreting the concept of recognition as a claim of social justice from the perspective of two contemporary representatives of critical theory, Axel Honneth and Nancy Fraser. It elucidates the fundamental disputes of their dialogue. While Fraser sees remedies for injustices in the realm of recognition within an objectivist status model, Honneth emphasizes the subjective experience of disrespect by individuals. The main argument of the study is that in addressing some of the conceptual and philosophical disputes sparked by the dialogue between Fraser and Honneth in the field of theories of social justice, it is possible to use Pierre Bourdieu's concept of habitus, which can serve as a reconciling and new analytical tool for reflecting on the notion of (mis)recognition in contemporary systems of value pluralism.

Keywords: habitus – moral philosophy – justice – recognition

1. Úvod

Představitelé kritické teorie Nancy Fraser a Axel Honneth přinášejí soudobým teoriím sociální spravedlnosti nové víceúrovňové perspektivy, které vytváří silný analytický rámec pro úvahy o politických, pragmatických a morálních dilematech v éře kulturního pluralismu a globálního kapitalismu.

Prvotně dvojdimenzionální teorie Nancy Fraser (Fraser 1997, 1998) byla nejen¹ díky dialogům s Axelem Honnethem (Fraser – Honneth 2004) rozšířena na teorii trojdimenzionální (Fraser 2006, 2007, 2022). Tato rozšířená teorie

¹ Svou teorii koncipovala Fraser na základě mnohých kritických polemik a dialogů se soudobými představiteli kritické a feministické teorie jako je Judith Butler, Seyla Benhabib, Will Kymlicka a další. Myšlenkový vývoj jednotlivých teorií byl shrnut například v publikaci *Politics of Culture and the Spirit of Critique: Dialogues* (Rockhill – Muller 2011).

je postavena na předpokladu, že pokud chceme řešit problematiku sociální spravedlnosti a hledat způsoby nápravy nespravedlnosti v institucionalizovaných hodnotových vzorcích, musíme propojit tři základní paradigmat, která se historicky vyskytují v oblasti teorií spravedlnosti (Boros 2014; Cohen 2008; Hrubec 2004, 2008, 2011; Kellner 1993), aniž bychom jedno redukovali na druhé (Fraser 1997). Jedná se o paradigma přerozdělování, uznání a politické participace. Zastřešujícím pojmem její teorie se stává participační parita, která si klade za cíl dosáhnout rovnocenné účasti všech členů společnosti. Participační parita hodnotí jednotlivé nároky na spravedlnost z deontologického hlediska. Za předpokladu, že je aplikována prostřednictvím dialogu, stává se nástrojem pro dosažení spravedlnosti a měřítkem úspěšnosti reformy v sociální realitě (Fraser – Honneth 2004).

Honneth naopak staví svou teorii na koncepci uznání, které chápe jako proměnnou historickou konstantu. V tomto rámci by mělo uspořádání společnosti poskytovat všem jejím členům legitimní formy uznání, aniž by získali dominanci v sociální realitě (Honneth 1995, 1996a). Zkoumá pojem uznání jako sebeuskutečnění individua.² „Sociální porušování vlastní integrity, cti nebo důstojnosti představuje normativní jádro zakoušení bezpráví“ (Fraser – Honneth 2004, 171). Nespravedlnost je tedy chápána jako subjektivistický, identitní model, který klade důraz na koncepci společně sdíleného dobra a individuální autonomii jedince.

Ze zdánlivě rozdílných filozofických koncepcí spravedlnosti vznikla zajímavá debata, která se pohybuje na rozhraní filozofických a prakticko-politických úvah. Tato debata je v českém a slovenském prostředí poměrně známá (Hrubec 2004, 2011; Kalitová 2021), stejně tak jako v zahraničí (Baptista 2020; Smith 2011; Thomson 2005; Solinas a Voirol 2011). Tyto studie otevřely prostor pro novou interpretaci textů autorů, kteří se zabývají diskusí mezi Honnethem a Fraser, ale i k úvahám nad obecnými tématy jako jsou spravedlnost, přerozdělování, uznání. V oblasti sociální spravedlnosti je velmi podnětná teorie habitů Pierra Bourdieu (1989, 1990, 2000), která poukazuje na reprodukci dominantních norem ve společnosti, které brání dosažení spravedlnosti. Teoreticko-metodologický rámec této studie proto vychází ze strukturnálního konstruktivismu Pierra Bourdieu, konkrétně z analýzy struktury ob-

² Inspiruje se Hegelovou ranou teorií mravnosti, kterou zbavuje metafyziky, vztahuje ji k světu empirie a zároveň Hegelovou teorií intersubjektivní překonává limity Habermasovy teorie komunikativního jednání (Kalitová 2021).

jektivních vztahů mezi aktéry, kteří usilují o dosažení spravedlnosti. Mezi těmito aktéry probíhají otevřené a symbolické boje, které autoři Nancy Fraser a Axel Honneth zkoumají z různých perspektiv a v kontextu rozličných objektivních podmínek,³ neformálních předpokladů a dispozic aktérů k zaujetí konkrétní sociální pozice ve společnosti (Bourdieu 1997).

Cílem tohoto článku a zároveň výzkumnou otázkou, která je ve studii kladena, je, jakým způsobem může teorie Pierra Bourdieu, vykládající svět jako systém vztahů podřízenosti a dominance, vysvětlit některé konceptuální a filozofické spory, které Fraser trojdimenzionální model a Honnethův koncept uznání vyvolaly na poli kritické teorie. Toto téma bylo rozpracováno pouze v několika zahraničních studiích (Lovell 2007; Fowler 2009), což dle autorky umožňuje nalézt nový úhel pohledu na stále živou diskusi a novou cestu k promýšlení tématu sociální (ne)spravedlnosti a uznání.

2. Dialog mezi Nancy Fraser a Axelem Honnethem

Dlouholetá polemika mezi Fraser a Honnethem ohledně (zne)uznání a sociální spravedlnosti je shrnuta ve společném díle nazvaném *Přerozdělování nebo uznání?* (Fraser – Honneth 2004). Oba autoři se zamýšlejí nad tím, jaké principy spravedlnosti by měly utvářet základní struktury společnosti. Oba berou v úvahu posun od teorií distributivní spravedlnosti k teoriím uznání a kulturních identit, který byl vyvolán globálními interakcemi a oslabením pozic národních států (Honneth 2007; Fraser 2007; Hrubec 2008; Boros 2014). Tento vývoj vedl ke vzniku nových forem politických identit a ideologií, které kladou důraz na jednotlivce a přivedl politickou filozofii k novým úvahám o otázkách identity. Fraser reaguje na toto „zastínění“ tématu přerozdělování v rámci politické filozofie tím, že se snaží formulovat teorii uznání, která spojuje přerozdělování a uznání do jednoho rámce (Fraser 1997). Svou původní tezi pak rozpracovává a přidává pojem politické reprezentace, aby nový rámec úvah o spravedlnosti více vyhovoval soudobým globalizačním tendencím. Její pokračující úvahy nad tématem uznání a přerozdělování zůstávají, jak vyplývá z jejich dalších publikačních počínů (Fraser 2022), prakticky neměnné, zaměřuje se ale více na praktickou formu a aplikaci svojí teorie.

Honneth v této polemice reaguje zejména na snahu Fraser o to, aby politika přerozdělování nebyla odmítnuta ve prospěch politiky uznání nebo politické reprezentace. Místo toho Fraser prosazuje myšlenku, že všechny tyto

³ Gender, třída, etnicita atd.

aspekty by měly být považovány za vzájemně neredukovatelné prvky popisu sociální reality. Fraser odmítá unipolární pojetí, normativní monismus Honnetha a upřednostňuje dichotomii přerozdělování a kulturně definovaného uznání. Honneth naopak tvrdí, že, bez ohledu na formu, všechny formy utrpení a nespravedlností mají stejné normativní jádro (Fraser – Honneth 2004, 135). Odmítá její duální pojetí s argumentem, že v pojmu uznání jsou zahrnuty také ekonomické úrovně (ne)spravedlnosti. Honneth chápe uznání jako záležitost lásky, práva a sociálního ocenění/respektu, které nelze dosáhnout bez toho, aniž bychom se zabývali koncepcí dobrého života. Honnethova koncepce uznání je tedy postavena na třech základních pilířích, ačkoli ji Fraser označuje za monistickou (Fraser – Honneth 2004). Prvním pilířem a prvkem uznání je láska, chápána jako péče o druhého a jeho individuální potřeby. Druhým prvkem uznání je sociální ocenění neboli respekt, který by se měl vyznačovat stavem, kdy všichni jedinci zažívají stejné projevy úcty a sociálního ocenění. To by mělo být založeno na jednotném horizontu hodnot, který by všem poskytoval stejnou příležitost získat úctu a respekt ve společnosti. Posledním aspektem je právo, které zaručuje stejná práva všem členům společnosti. Tyto tři složky uznání jsou nezbytné pro sebeuskutečnění individua a formování osobní identity. Spravedlnost tedy spočívá ve schopnosti společnosti naplňovat tyto tři prvky uznání.

Jádrem naší diskuse není povrchní otázka pořadí normativních cílů, nýbrž jejich umístění v kategoriálním rámci, který je charakterizován dalekosáhlými nároky kritické teorie. Takto vyznačený bod je totiž právě oním bodem, jímž se v rozhodujícím a závažném ohledu odlišují od Nancy Fraser: na rozdíl od jejího návrhu, že bychom si normativní stanovení cílů kritické teorie společnosti dnes měli představovat jako produkt syntézy „materiálních“ a „kulturních“ úvah o spravedlnosti, jsem přesvědčen o tom, že jednotný rámec takového projektu musí představovat pojem uznání (Fraser – Honneth 2004, 148).

Oba autoři se domnívají, že kulturní uznání a ekonomická redistribuce by měly být klíčovými prvky jakékoli teorie sociální spravedlnosti. Nicméně oba nabízejí rozdílný výklad toho, v jakém vzájemném vztahu tyto prvky mají být a jakou by v teorii měly hrát konkrétní úlohu. Na rozdíl od Honnetha Fraser nechápe uznání jako záležitost sebeuskutečnění, ale jako otázku statusu. V jejím pojetí je uznání vnímáno jako vztah institucionálního podřízení, který je hluboce zakořeněn v institucionálních kulturních hodnotových schématech sou-

časných společností. Teorie spravedlnosti Nancy Fraser by měla podle ní odolávat hodnotovým horizontům dominantních skupin a měla by být aplikovatelná v politické praxi, nezávisle na aktuální teorii dobra ve společnosti.

Koncept uznání není schopen nést celou tíhu kritického teoretizování sám. Není sám schopen zohlednit normativní deficity současné společnosti, společenské procesy, které je vytvářejí, a politické výzvy, kterým čelí ti, kteří usilují o emancipační změnu (Fraser – Honneth, 2004, 291).

Jak jsem naznačila, obsah pojmu uznání a základní vymezení kritické teorie sociální spravedlnosti je u obou autorů odlišné. U Honnetha je zjevný silný vliv Hegela, na jehož základě rozvíjí svou teorii subjektu (Honneth 1990, 2000), zatímco Fraser nahlíží na problematiku v intencích americké liberální tradice (Fraser 1997, 2004).

Honneth předpokládá pevně založenou budovu, v níž morální psychologie zakládá a vymezuje sociální teorii a morální filozofii. Pro mne je kritická teorie naproti tomu polycentrická a multilaterální (Fraser – Honneth, 2004, 261).

Polemika Nancy Fraser s Axelem Honnethem vede k zajímavým úvahám o tématech sociální (ne)spravedlnosti a normativního zakotvení základů kritické teorie. I přes rozdílné názory na vztah mezi přerozdělováním a uznáním lze říct, že oba autoři se shodují v základním historickém a dialektickém vztahu mezi oběma typy nerovností, které jsou produkovány kapitalistickými systémy. Tyto systémy v závislosti na svých vlastních rozhodnutích produkují základní nerovnost na úrovni ekonomické, kulturní (Fraser – Honneth 2004) a politické (Fraser 2006, 2007). Nicméně se neshodují na normativních a kauzálních aspektech vztahu mezi těmito dvěma složkami spravedlnosti, ať už jsou strukturálního charakteru či nikoliv.⁴

Lze konstatovat, že z jejich vzájemné polemiky vyplývají tři konkrétní oblasti jejich sporu. Za prvé, Fraser spojuje pojmy přerozdělování a uznání prostřednictvím perspektivního dualismu do jednotného rámce, přičemž tyto dva nepodmíněné nároky na spravedlnost integruje pomocí normativního standardu participační parity.⁵ Honneth na druhou stranu předpokládá

⁴ K polemice nad tématy přerozdělování a uznání se postupně přidali další významní autoři (Bauman 1999; Lemert 2002; Brink – Owen 2007) se snahami vytvořit silný analytický rámec a soubor normativních zásad, které mohou hodnotit sociální spravedlnost.

⁵ Od perspektivního dualismu přechází později k trojdimenzionální koncepci uznání, zařazením pojmu politické reprezentace (Fraser 2007).

multidimenzionální povahu uznání a jeho dopadů na společnost, včetně oblasti ekonomické. Jeho teorie uznání je zakořeněna v intersubjektivních vztazích a v uznání hodnoty a identity jednotlivců ve společenských strukturách (užší pojetí). Zároveň koncept přesahuje jednotlivé interakce a zahrnuje širší sociální, ekonomické a institucionální dimenze (širší pojetí), čímž se stává rámcem pro analýzu sociální, kulturní, ekonomické a politické dynamiky (Brink – Owen 2007).⁶ Za druhé, Fraser spatřuje nápravy nespravedlností v oblasti uznání, přerozdělování tak, aby jedno nebylo redukováno na druhé (dualistická perspektiva). Naopak Honneth přikládá důležitost psychologii subjektu a jeho individuální realizaci. A konečně za třetí, Fraser v souladu s principy morální filozofie staví podmínky participační parity na přerozdělování, uznání a politické reprezentaci (Fraser 2007). Honneth tvrdí, že realizace sebeuskutečnění individua je podmíněna kombinací lásky, respektu a práva, což jsou jeho klíčové kategorie uznání. V následující kapitole se pokusím ukázat, jaká řešení těchto tří základních rozkolů v pohledu na fungující teorii sociální spravedlnosti může přinést teorie habitu Pierra Bourdieu.

3. Pierre Bourdieu k dialogu Nancy Fraser a Axela Honnetha

Chci-li zjistit, jaký přínos může mít Bourdieuova teorie⁷ k řešení některých konceptuálních a filozofických sporů mezi Nancy Fraser a Axelem Honnethem, je důležité v Bourdieově díle sledovat jeho koncepci uznání, která je úzce spojena s teorií spravedlnosti. Na jedné straně lze v jeho spisech vysledovat praktickou teorii, kterou vztahuje k interakcím mezi jednotlivci (Bourdieu 1998; Dopita 2006), na straně druhé se odvolává na svou koncepci habitu, která staví spravedlnost ve společnosti na objektivních strukturách společnosti, které jsou začleněny do identity jednotlivců (Bourdieu 1979, 1990).⁸ Právě koncepcí habitu je dle mého názoru schopna spojit tři rozpory mezi Nancy Fraser

⁶ Teorie Axela Honnetha je v textu chápána z užší perspektivy jako ryze subjektivistická. V širším pojetí dle mého názoru dílo Axela Honnetha sice zmiňuje mocenské vztahy, které mohou ovlivňovat uznání (Honneth 1996a), ale neposkytuje a neobjasňuje konkrétní strategie pro nápravy nespravedlností v sociální realitě. Toto tvrzení je v souladu s dalšími kritiky teorie Axela Honnetha, kteří zároveň zmiňují, že se v „širším“ pojetí uznání nezabývá otázkami kolektivní identity a skupinových konfliktů (Fraser – Honneth 2004; Petherbridge 2017; Brink – Owen 2007). Má kritika směřuje i k tomu, že pokud bych chápala jeho pojetí uznání v „širším“ kontextu, lze argumentovat, že jeho teorie dostatečně nezohledňuje reálné sociální a ekonomické podmínky, ve kterých lidé žijí.

⁷ Je důležité zmínit, že Pierre Bourdieu se jako takový k dialogu a sporům Nancy Fraser a Axela Honnetha osobně nikdy nevyjadřoval. Jeho příspěvky k pojmu uznání ale mohou být dle mého názoru mostem a smířícím nástrojem v oblastech, které mezi Fraser – Honnethem vyvolaly spor.

⁸ Je produktem společenských podmínek, které jsou spjaty se společenským statutem.

a Axelem Honnethem, které jsem uvedla v předchozí kapitole. Může sloužit jako most mezi objektivistickou teorií statusu Nancy Fraser a subjektivisticky zaměřenou teorií Axela Honnetha. Teorie habitu Pierra Bourdieu poskytuje způsob, jak překonat propast mezi objektivně chápanou sociální spravedlností založenou na rovném přerozdělování a uznání statusu jednotlivců a mezi intersubjektivními reakcemi jednotlivců, kteří chápou uznání jako záležitost individua. Bourdieu ve svých pracích (1998, 1999) zkoumá, jak jednotlivci a skupiny akumulují symbolické zdroje a kulturní kapitál, což může vést k jejich (zne)uznání a postavení ve společnosti. Zaměřuje se na mechanismy sociální reprodukce stereotypů a na způsoby, jakými jednotlivci a skupiny prosazují a udržují své postavení v sociální hierarchii prostřednictvím kulturních praktik a symbolických systémů.

Podle Bourdieu není uznání založeno pouze na individuálních dispozicích jednotlivce, ale je zároveň hluboce zakořeněno v ekonomických, společenských strukturách a mocenských vztazích. Tvrdí (Bourdieu 1998, 1999), že dominantní skupiny ve společnosti definují, co je považováno za hodné uznání. Marginalizované skupiny naopak čelí zneuznání vlastního přínosu pro společnost, což jim brání v možnosti vytvořit zdravou sebeidentitu, a tím plně participovat na životě společnosti. Nezastává tedy stanovisko jako Fraser, že struktury zneuznání jsou zakořeněny v objektivních podmínkách a nastavení ekonomických, kulturních a politických struktur společnosti. Stejně tak ani Honnethovu morální gramatiku konfliktů, která přesouvá jejich objektivní rozměry významně do roviny inter-subjektivní tak, abychom si uvědomovali existenciální význam, který má zažívání (zne)uznání pro jednotlivce (Honneth 1996a). Mostem mezi těmito koncepcemi by tak mohl být přístup Pierra Bourdieu, který zdůrazňuje potřebu brát v úvahu jak subjektivní zkušenosti (zne)uznání, tak i strukturální nerovnosti, které jsou překážkou při řešení sociálních konfliktů a nerovností.⁹

Koncepce habitu Bourdieu definoval jako konceptuální základ pro popis dynamiky (zne)uznání ve společnosti. Habitus chápe jako soubor fyziologických a psychických dispozic jednotlivců, které definují bytí subjektu. Tyto dispozice jsou vytvářeny silou mocenských vztahů, čímž je subjekt začleňován do

⁹ Honneth rovněž zhodnocuje objektivní i subjektivní rozměry konfliktů a „bojů“ o uznání, ale odlišným způsobem, než tomu činí Bourdieu, jelikož jeho posun k subjektivitě spatřuji v tom, že ji chápe jako dialekticky formovanou, jako probíhající fenomenologická setkání mezi individui a objektivními identifikačními způsoby jako rozpoznávat (zne)uznání ve společnostech (Honneth 2000, 2010).

sociálních struktur – tříd.¹⁰ Třída ale není jen objektivním umístěním subjektů v abstraktní struktuře společnosti, ale také způsobem bytí, který se prolíná do každodenního prožívání (zne)uznání jednotlivců v žité praxi (Bourdieu 1979). Individuální prožívání (zne)uznání tedy Bourdieu chápe jako výsledek toho, jak lidská individuální zkušenost vychází z abstraktní sociální struktury. Právě tyto struktury maskují produkty socializace a sociálních institucí jako něco přirozeného a nevyhnutelného.¹¹ Jeho cílem bylo poukázat na to, jak hluboké zakořenění sociálních hierarchií, mocenských struktur, stereotypů atd. ovlivňuje psychické prožívání subjektu a jeho vlastní třídní nebo genderovou identitu.

Právě proto je patrné, že se „ženské“ dispozice, vštěpované rodinou a celým sociálním řádem, setkávají s „objektivním očekáváním“ vepsaným – hlavně implicitně – do pozic nabízených ženám dodnes silně sexualizovanou strukturou rozdělní práce, mohou se tyto dispozice realizovat, či dokonce rozvíjet a být odměňovány (Bourdieu 2000, 54).

Koncepce habitu je tak podle mého názoru schopná řešit hlavní rozpory mezi objektivisticky zaměřenou teorií Nancy Fraser a subjektivismem Axela Honnetha. (Zne)uznání je totiž možné chápat nikoliv pouze jako pasivní výsledek systému ekonomických, kulturních a politických struktur (Fraser 2006, 2007), nebo pouze jako výsledek sebeuskutečnění individua a individuální svobody (Honneth 1991, 1996a). Pojem uznání není nutné chápat jako formu normativity, ale jako systém toho, jakým způsobem se my jako subjekty díváme na svět pomocí internalizovaných kategorií, které nám jsou sociálním světem vnucovány jako (ne)přirozené (Bourdieu 1998). Subjekty, které vybočují z těchto kategorií a struktur mocenských vztahů, jsou více či méně vystaveny jisté formě zneuznání, jelikož jejich nároky na sebeuskutečnění a uznání nejsou chápány jako přirozený stav věcí. Dle Bourdieovy koncepce habitu vyvolá uznání identity jednotlivce proces, kdy se marginalizované, zneuznané skupiny přizpůsobí útlaku s falešným dojmem získání uznání a nebudou tak schopny definovat a vznášet¹² vlastní požadavky na spravedlnost.

¹⁰ Socializace.

¹¹ Příkladem může být genderová identita a nerovnost mezi pohlavími v nejrůznějších strukturách společnosti. Například zneuznání přínosu péče, pay gap a další oblasti sociální spravedlnosti jsou maskovány za přirozené předpoklady jednotlivých biologických pohlaví.

¹² Příkladem budiž soudobé patriarchální struktury demokratických společností, které upírají některým skupinám ve společnosti vyjadřovat se ke svým nárokům na spravedlnost (*silenced voice*), případně jim jejich statusovou a identitní pozici vymezují na základě mýtu přirozenosti, ve kterém hrají dominantní úlohu mocenské vztahy.

Bourdieu chápe, po vzoru Honnetha, subjektivitu jako výsledek mocenských vztahů, zaměřuje se ale mnohem více, po vzoru Fraser, na hermeneutický výklad aspektů útlaku a (zne)uznání. Předkládá koncept ztělesněné subjektivity, symbolické moci, díky které lze popisovat objektivní, mocenské mechanismy, jejichž prostřednictvím je subjektivita, a tím i subjektivní prožívání (zne)uznání konstruováno (Bourdieu 1998). Symbolická moc funguje prostřednictvím rozmístění kulturního kapitálu, který utváří dominantní diskurzy a definice toho, co je v oblasti sociální spravedlnosti považováno za přínosné a legitimní. Ti, kteří nemají přístup ke kulturnímu kapitálu, jsou ve společnosti marginalizováni. Musí tak bojovat o formy uznání, přičemž nároky na uznání se u jednotlivých skupin a jednotlivců liší. Boj o uznání není pouze individuální snahou, která má naplňovat seberealizaci individua. Je rovněž kolektivním bojem, kdy jednotlivé skupiny soupeří o legitimitu a uznání v různých oblastech sociální spravedlnosti (Bourdieu 1999).

Protože oporou symbolického násilí v podstatě nejsou oklamaná vědomí, jež by stačilo osvětlit, ale dispozice přizpůsobené strukturám nadvlády, které je zplodily, nemůže vztah komplexity mezi držiteli symbolické nadvlády a jejichmi oběťmi rozbít nic jiného než radikální změna sociálních podmínek, z nichž se ony dispozice, nutící ovládané pohlížet na vládnoucí i na sebe samotné z hlediska vládnoucích, rodí (Bourdieu 2000, 40).

Bourdieu by patrně s Honnethem souhlasil v tom, že pro odhalování skrytých typů zneuznání, útlaků a neinstitucionalizovaných forem dominance je důležité fenomenologické odkrývání vnitřních struktur utrpení. Tuto zkušenost by ale umístil do komplexního souboru symbolických a materiálních vztahů, které implicitně i explicitně strukturují tato skrytá zneuznání (Bourdieu 2000, 136; Honneth 2003, 151). Neexistuje však fenomenologie morálního zakoušení neúcty, která by byla založena apriori, neexistuje žádný diskurz, který vzniká před samotnou zkušeností zneuznání (Bourdieu 1979). Bourdieu zasazuje pojem uznání do širšího sociologického rámce s důrazem na to, jak sociální, kulturní a ekonomické diference utvářejí sociální a životní trajektorie jednotlivců. Honnethova teorie uznání se oproti Bourdieovu pojetí zaměřuje explicitněji na morální a etické rozměry uznání, zdůrazňuje význam společenského uznání pro individuální pojetí sebeúcty, utváření identity a stanovení mravní svobody jednání (Honneth 1996a). Fraser se ve svém chápání pojmu sociální spravedlnosti a uznání vyhýbá perspektivě lidské identity, subjektivity a niterného prožitku zneuznání. Analyzuje oblast spravedlnosti objektivisticky. Uznání chápe jako záležitost statusu, je pro ni

předpokladem obecného blaha a modelem, který dokáže zrovnoprávnit postavení aktérů v rámci statusové hierarchie společnosti (Fraser 2006, 52 – 65).

Bourdieuova teorie habitu, ačkoliv chápe subjektivní prožívání zneuznání jako výsledek mocenských vztahů ve společnosti, neopomíjí jako Fraser psychologické aspekty v oblasti zažívání útlaku, nespravedlnosti a zneuznání. Stojí tak na pomezí mezi Honnethovým identitním modelem, který Fraser obviňuje z psychologismu¹³ a statusovým modelem, který je dle Honnetha vystaven riziku, že symbolické a materiální aspekty společenské reality budou posuzovány ahistoricky, nikoliv jako výsledek institucionalizačních procesů (Fraser – Honneth 2004, 149).

Bourdieu nechápe pojem (zne)uznání v normativním slova smyslu, ale jako chybu rozpoznání – jako nástroj pro jeho legitimizaci ve společenských hierarchiích, kde není rozpoznán přirozený řád věcí (Bourdieu 1990). Uznání identity jako normativní kategorie by dle Bourdieua znamenalo, že se (zne)uznané skupiny a jednotlivci přizpůsobí svému útlaku. Každý subjekt si osvojuje způsoby vnímání, myšlení a jednání, které jsou pevně spojeny se sociální pozicí, slovy Nancy Fraser se sociálním statutem. Habitus není nikdy plně vědomím jednáním aktérů, díky čemuž jsou reprodukovány například stereotypy. K jejich reprodukci nepotřebujeme subjektivitu v podobě reflexivního vědomí, ale zároveň nejsme ani loutkou v poli mocenských vztahů, kde je nemožné učinit jakoukoliv sociální změnu ve prospěch uznání. K reprodukci stávajících struktur (zne)uznání může dojít pouze za předpokladu, že se sladí externí s interními strukturami habitu. Boje za uznání jsou ale dynamické, stejně jako společnosti, ve kterých tyto boje probíhají, i aktéři, kteří je ovlivňují. Zneuznání je pak dáno nerovnoměrným rozdělením ekonomického, sociálního, kulturního a politického kapitálu, ale také hegemonickým pohledem na svět a reprodukcí symbolického násilí (Bourdieu 2001).

Teorie habitu se jeví jako nástroj pro promýšlení pojmu sociální spravedlnosti a uznání, i když nezohledňuje normativitu, jako to činí obě koncepce zvolených představitelů kritické teorie. Teorie habitu je chápána jako výsledek psychologických dispozic, které jsou produktem toho, jak se mocenské

¹³ Obecně se jedná zejména o argument, že Honnethův subjektivismus je založen na fenomenologii sociálního utrpení, díky které může vzniknout tzv. falešné vědomí zažívání (zne)uznání. Díky Bourdieuově koncepci se dle mého dokážeme vyhnout kritice objektivismu Fraser i subjektivismu Honnetha díky tomu, že pokud se kategorie uznání stane "méně" identitní – objektivnější, vyhneme se zkrslému popisu stavů podřízenosti, které je dáno vlivem subjektivního prožívání zneuznání a individuálním zkrslením těchto stavů v psychice jednotlivce (Fraser – Honneth 2004, 261).

struktury začleňují do individuálního bytí a prožívání zne(uznání). Habitus v sobě zahrnuje systém očekávání a nároků, které jsou kladeny na sociální spravedlnost v podobě, která umožňuje realizaci lásky, úcty a respektu mezi subjekty. Zároveň jeho koncepce popisuje mocenské vztahy a objektivní příčiny zažívání zneuznání a ukazuje, jak dochází k reprodukci a internalizaci habitu.

U interní kritiky zneuznání, která formuluje požadavky na spravedlnost na základě artikulace osob, které zažívají zneuznání, hrozí, že nebude vyslyšena stávajícími mocenskými strukturami. U externí kritiky je rizikem autoritářské jednání, které nebude zohledňovat požadavky na spravedlnosti, jež vycházejí z místní pospolitosti (Hrubec 2008). Bourdieuova koncepce habitu nám umožňuje uchovat subjektivistickou kritiku jako obranu proti autoritářství a poukazuje na nutnost zohledňovat objektivistickou kritiku, která bude mapovat historické tendence a trendy většiny a menšin v dané pospolitosti.

4. Závěr

Ve studii jsem se pokusila ukázat, jakým způsobem může Bourdieuova koncepce habitu pomoci překlenout rozpory, které vznikly díky dialogu mezi Nancy Fraser a Axelem Honnethem. Polemika mezi Nancy Fraser a Axelem Honnethem týkající se pojmu uznání a sociální spravedlnosti otevírá důležité otázky týkající se normativního základu kritické teorie a analýzy sociálních nerovností ve společnostech. Fraser prosazuje dvou a posléze trojdimenzionální teorii spravedlnosti, která sjednocuje do jednotného rámce pojmu uznání, přerozdělování a politická reprezentace, aniž by bylo jedno redukováno na druhé. Honneth předkládá svůj koncept uznání, který zakládá na intersubjektivních vztazích a na významu uznání pro individuální sebeuskutečnění.

Pierre Bourdieu, při pohledu na konceptuální a filozofické spory mezi Fraser a Honnethem, nabízí novou perspektivu. Jeho teorie habitu poskytuje analytický nástroj, který by mohl překlenout objektivistický statusový model Fraser a Honnethův subjektivistický přístup k uznání. Bourdieuova koncepce habitu zdůrazňuje, jak sociální struktury a mocenské vztahy utvářejí individuální zkušenosti a identity a nabízí komplexní pohled na dynamiku sociálního (zne)uznání. Tento přístup umožňuje hlubší porozumění tomu, jak se sociální nespravedlnost a uznání projevují a reprodukují v rámci sociálních struktur a každodenního života. Zneuznání v Bourdieuově rámci není pouze produktem individuálního prožitku neúcty, ale je rovněž hluboce zakořeněno v ekonomických a sociálních strukturách, které definují, co je považováno za hodné uznání. Jeho teorie tak nabízí prostor pro porozumění tomu, jak se so-

ciální nespravedlnosti a zneuznání reprodukuje a udržují v sociálních systémech a jak lze přistupovat k jejich nápravě. Tím poskytuje nový úhel pohledu na debatu mezi Fraser a Honnethem a rozšiřuje diskusi o sociální spravedlnosti a uznání.

Konečně Bourdieuova teorie habitu přispívá k dialogu tím, že zdůrazňuje význam sociálních struktur a mocenských dynamik v konstruování sociální reality a zkušenosti jednotlivců. To umožňuje komplexnější a vícevrstevnatý pohled na sociální spravedlnost a uznání, který zahrnuje jak subjektivní zkušenosti jednotlivců (Honneth), tak objektivní sociální podmínky (Fraser). Tím přináší Bourdieuova teorie do diskuse o (zne)uznání a sociální spravedlnosti nový rozměr, který může posílit a rozšířit existující teoretické rámce. Teorie habitu byla ve studii použita jako možný most mezi objektivními a subjektivními pohledy na sociální spravedlnost a uznání. Bourdieuova koncepce habitu ukázala, že zneuznání a útlak jsou výsledkem mocenských struktur, které se promítají do individuálního bytí a prožívání. Habitus se stává zprostředkovatelem mezi objektivními strukturami společnosti a subjektivním prožíváním zneuznání. Tímto způsobem Bourdieu propojuje strukturální a psychologické aspekty sociální nerovnosti a uznání. Dále bylo ukázáno, že habitus může sloužit jako nástroj pro analýzu objektivních příčin zneuznání, zároveň však zdůrazňuje význam individuálních dispozic a prožívání zneuznání. V závěru lze konstatovat, že Bourdieuova teorie habitu přináší cenný přístup k problematice sociální spravedlnosti a uznání, který nám umožňuje překonávat dualismus mezi objektivistickým a subjektivistickým pohledem. Tato teorie nám otevírá prostor pro hlubší analýzu mocenských struktur a individuálního prožívání zneuznání a přispívá k bohatšímu porozumění sociálním nerovnostem a uznání ve společnosti.

Literatura

- BAUMAN, Z. (1999): *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta.
- BAUMAN, Z. (2004): *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta.
- BAPTISTA, V. F. (2020): The critique of justice in the debate between Nancy Fraser and Axel Honneth: notes toward a critical theory. [online] *Inicio*, 25 (1). Dostupné na: <https://publicaciones.sociales.uba.ar/index.php/revistaargentinacienciapolitica/article/view/6141> (Navštívené: 4. 6. 2023)
- BOROS, D. (2014): *Re-Imagining Public Space: The Frankfurt School in the 21st Century*. London: Palgrave Macmillan.
- BOURDIEU, P. (1979): *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.

- BOURDIEU, P. (1989): Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory*, 7 (1), 14 – 25.
DOI: <https://doi.org/10.2307/202060>
- BOURDIEU, P. (1998): *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- BOURDIEU, P. (2000): *Nadoláda mužů*. Praha: Karolinum.
- BOURDIEU, P. – BALAZS, G. (1999): *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society*. Cambridge: Polity Press.
- BOURDIEU, P. – PASSERON, J. C. (1990): *Reproduction in Education, Society and Culture*. (Series *Theory, Culture & Society*). London, Newbury Park and New Delhi: Sage Publication.
- BRINK, B. – OWEN, D. (2007): *Recognition and Power: Axel Honneth and the Tradition of Critical Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- COHEN, G. A. (2008): *Rescuing Justice and Equality*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- DOPITA, M. (2006): Epistemologie Pierra Bourdieua. *Filozofia*, 61 (4), 309 – 322.
- FOWLER, B. (2009): The Recognition/Redistribution Debate and Bourdieu's Theory of Practice: Problems of Interpretation. *Theory, Culture & Society*, 26 (1). DOI: <https://doi.org/10.1177/0263276408099020>
- FRASER, N. (1997): *Justice Interruptus. Critical Reflections on the "Postsocialist" Condition*. London: Routledge.
- FRASER, N. (1998): *Social Justice in the Age of Identity Politics: Redistribution, Recognition, Participation*. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung. Dostupné na: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/12624/ssoar-1998-fraser-social_justice_in_the_age.pdf?sequence=1 (Navštívené: 30. 5. 2023)
- FRASER, N. (2006): Reframing Justice in Globalising World. In: Goodman, J. (ed): *Nationalism and Global Solidarities*. London: Routledge.
- FRASER, N. (2007): *Rozvíjení radikální imaginace. Globální přerozdělování, uznání a reprezentace*. Praha: Filosofia.
- FRASER, N. (2022): *Cannibal Capitalism: How our System is Devouring Democracy, Care, and the Planet and What We Can Do About It*. London: Verso.
- FRASER, N. – HONNETH, A. (2004): *Přerozdělování nebo uznání?* Praha: Filosofia.
- HONNETH, A. (1991): *The Critique of Power. Reflective Stages in a Critical Social Theory*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- HONNETH, A. (1990). Panstvo a poroba. *Filozofia*, 45 (5), 600 – 610.
- HONNETH, A. (1995): *The Fragmented World of the Social: Essays in Social and Political Philosophy*. Albany, New York: Suny Press.
- HONNETH, A. (1996a): *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge: Polity Press.
- HONNETH, A. (1996b): *Sociální filosofie a postmoderní etika*. Praha: Filosofia.
- HONNETH, A. (2000): *Suffering from indeterminacy: An Attempt at a Reactualization of Hegel's Philosophy of Right: Two Lectures*. Assen: Van Gorcum.
- HONNETH, A. (2007): *Disrespect: The Normative Foundations of Critical Theory*. Cambridge: Polity Press.
- HONNETH, A. (2010): *The Pathologies of Individual Freedom. Hegel's Social Theory*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- HRUBEC, M. (2004): *Globální spravedlnost a demokracie*. Praha: Filosofia.

- HRUBEC, M. (2008): *Sociální kritika v éře globalizace. Odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů*. Praha: Filosofia.
- HRUBEC, M. (2011): *Od zneuznání ke spravedlnosti. Kritická teorie globální společnosti a politiky*. Praha: Filosofia.
- KALITOVÁ, K. (2021): *Sociální spravedlnost v éře globalizace*. Praha: Pavel Mervart.
- KELLNER, D. (1989): *Critical Theory, Marxism, and Modernity*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- LEMERT, CH. (2002): *Dark Thoughts: Race and the Eclipse of Society*. New York: Routledge.
- LOVELL, T. (2007): *(Mis)recognition, Social Inequality and Social Justice: Nancy Fraser and Pierre Bourdieu*. New York: Routledge.
- PETHERBRIDGE, D. (2013): *The Critical Theory of Axel Honneth*. Lanham: Lexington Books.
- SMITH, N. H. (2011): Recognition, Culture and Economy: Honneth's Debate with Fraser. In: Petherbridge, D. (ed.): *Axel Honneth: Critical Essays with a Reply by Axel Honneth*. Leiden: Brill, 321 – 344. Dostupné na: <https://philpapers.org/archive/SMIRCA.pdf>
- SOLINAS, M. – VOIROL, O. (2011): On the Motivational Bases of Social Struggle: Honneth versus Fraser. [online] *Iris: European Journal of Philosophy and Public Debate*, 5 (3), 210 – 216. Dostupné na: https://www.academia.edu/3622206/On_the_Motivational_Bases_of_Social_Struggle_Honneth_versus_Fraser_in_Iris_European_Journal_of_Philosophy_and_Public_Debate_III_5_2011_pp_210_216 (Navštívené: 28. 5. 2023)
- THOMPSON, S. (2005): Is Redistribution a Form of Recognition? Comments on the Fraser-Honneth Debate. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 8 (1), 85 – 102. DOI: <https://doi.org/10.1080/1369823042000335876>

Kristina Kalitová
Katedra výchovy k občanství
Pedagogická fakulta
Ostravská univerzita
Fráni Šrámka 5
70900 Ostrava
Česká republika
e-mail: kristina.kalitova@osu.cz
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3914-2973>